

9

Інститут президента у системі представницької демократії

Суть інституту президента. Термін "президент" походить від латинського слова *praesidens* і дослівно означає: той, хто сидить попереду. Вперше посаду президента, як глави держави¹, запровадили у США в 1787 році. У Європі Франція і Швейцарія були піонерами, ввівши її у 1848 році. Сьогодні ця посада існує практично у всіх державах з республіканською формою правління.

Дослідження інституту президентства має давню історію. Початок цьому процесу було покладено фактично одночасно із запровадженням посади президента у США. Власне з цього моменту ми знаходимо у бібліотеках США перші друковані матеріали, пов'язані тією або іншою мірою з інститутом президента як вищої державної посади. Планомірне вивчення даного феномену стає одним із провідних напрямків нової наукової галузі – політичної науки, яка оформляється у США наприкінці 50-х років XIX століття.² Проте перші праці, відповідно до особливостей формального та традиційного етапів розвитку політичної науки, були переважно присвячені вивченню правових норм, які регламентували позицію президента в державі та розглядали історичну послідовність еволюції посади.³

¹ Посада глави держави належить до вищих державних інститутів. Сьогодні це одноособова посада, яка передбачає здійснення цілої сукупності керівних і церемоніальних функцій. У європейських країнах посада глави держави представлена монархами у конституційних монархіях та президентами у республіках.

² Presidential candidates: containing sketches, biographical, personal and political of prominent candidates for the presidency in 1860. / Ed by D.W.Bartlett.- N.Y., 1859; The Virginia papers on the Presidency: the White Burkett Miller Center forums / Ed. By Kenneth W.Thompson. Washington, 1900.

³ Stanwood E. A History of the presidency.- Boston and N.Y., 1928.

Сьогодні цей напрямок досліджень належить до надзвичайно актуальних у політичній науці. Це пов'язано з тим, що інститут президента є одним із наймогутніших у системі державних інститутів, а посада президента є найвищою державною посадою і в залежності від форми правління дозволяє вирішальним чином впливати на внутрішню та зовнішню позицію та поведінку країни. Пошукова комп'ютерна система бібліотеки Канзаського університету (США) на лютий 2005 р. дозволила нарахувати 9964 монографічних видань, які присвячені дослідженню інституту президента. Серед країн, вчені яких вивчають даний інститут, беззаперечно першість мають дослідники США. У цій країні у Нью Йорку діє Центр по дослідженню інституту президентства (Center for the Study of the Presidency), який щоквартально видає спеціалізоване видання, присвячене дослідженню інституту президентства у США. Тут публікуються також матеріали, присвячені як методологічним питанням, так і аналізу практичних проблем президентства в інших країнах (The Presidential Studies Quaterly). Спектр напрямків дослідження інституту президентства американськими вченими надзвичайно широкий і визначається усіма можливими політичними конструкціями, у яких буде виявлятися позиція президента. Один із найбільш авторитетних сьогодні у США дослідників даного інституту Майкл Нельсон, чия праця „Президентство та політична система” стала вже класичною, витримавши сім перевидань, виділяє наступні головні напрямки, які, на його думку, домінують у процесі вивчення президентства у США : 1) історичний – еволюція посади; 2) конституційний – розширення конституційної сили/повноважень та створення прецедентів для президента; 3) психологічний – індивідуальні характеристики президента та керівний стиль прийняття ним рішень; 4) політичний – індивідуальний вплив президента на інших через політичне надавання та отримання; 5) інституційний – вивчення залежності президентської поведінки від організацій/інститутів Білого Дому.⁴ Більшість зазначених напрямків коректно відображає основні лінії вивчення інституту президентства усіма дослідниками незалежно від того, інститут президентства якої країни/ країн він/вона/вони досліджують.

У нашому аналізі інституту президента ми будемо розглядати його позицію та діяльність в межах класичної системи трьох типів республіканської форми правління: парламентської,

⁴ The Presidency and the Political System. Sixth Edition. Michael Nelson, editor. CQ Press. A Division of Congressional Quarterly Inc.- Washington, 2000, p. 30.

президентської та напівпрезидентської, або змішаної (semi-presidential system).

Розглянемо більш докладно методологічні засади президентської моделі правління, оскільки власне в межах цієї форми правління інститут президента найбільш повно себе реалізує. А.Лейпхарт визначив наступні критерії, які дозволяли б коректно визначити сутність президентської системи: загальнонародне обрання президента та його незалежність від довіри парламенту. Також він підкреслює, що президентській системі властивий чіткий поділ влади між законодавчою та виконавчою.⁵ М.Шугарт та Дж.Кері до головних ознак президентського режиму відносять: загальнонародне обрання носія верховної виконавчої влади; терміни повноважень носія верховної виконавчої влади та законодавчого органу є фіксованими і не залежать від рівня довіри сторін одна до одної; виборна виконавча влада призначає уряд та визначає його склад.⁶ Подібну систему індикаторів виділяє і Джованні Сарторі щодо критеріїв президентської форми правління: 1) обрання президента на загальних виборах; 2) протягом визначеного терміну президента не можна позбавити влади парламентським голосуванням; 3) він особисто призначає главу або інших керівників уряду.⁷

Для класифікації систем з інститутом президента російський вчений А.Кинев пропонує використовувати наступну систему індикаторів: склад виборців (обирається він на загальнонародних виборах або в парламенті – А.Р.); спосіб обрання (мажоритарна в один або два тури для тих країн, де президент обирається населенням); суміщення/поділ посад глави держави та глави уряду; механізм формування уряду; наявність або відсутність у президента права розпустити парламент; наявність або відсутність обмежень на переобрання (під цим автор має на увазі, чи може президент переобиратися на другий термін); порядок заміщення посади президента (наявність або відсутність інституту дострокових виборів).⁸ На підставі запропонованих критеріїв він

⁵ *Lijphart A. Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries.* - New Haven and London, 1984, p.68.

⁶ *Шугарт М.С., Кері Дж.М. Президентские системы // Современная сравнительная политология.* - М., 1997, с. 200.

⁷ *Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія. Дослідження структур, мотивів і результатів / пер. з 2-го англ. вид. – К., 2001, с. 80.*

⁸ *Кинев А.В. Институт президентства в странах Центральной и Восточной Европы как индикатор процесса политической трансформации // Полис, 2002, № 2.*

виділяє наступні типи систем, де діє інститут президента: південноамериканський - США; латиноамериканський; французький; російський, який властивий також наступним країнам: Казахстан, Киргизія, Білорусія, Узбекистан, Таджикистан, Азербайджан та Вірменія; парламентський; перуанський; український; кіпрський; південноафриканський та ліванський.

Приймаючи в цілому запропоновану ним класифікацію та аргументацію, ми, виходячи із предмету нашого розгляду, вважаємо, що окремо слід також наголосити на специфіці інституту президента у Швейцарії. У спеціалізованій літературі ми можемо зустріти твердження, що дану країну варто відносити до країн із президентською формою правління⁹. Слід погодитись із А.Киневим, який дотримується домінуючої позиції і відносить дану країну до країн із парламентською формою правління. Разом з тим маємо виділити наявні суттєві особливості інституту президента у цій альпійській республіці. Так, у Швейцарії президента обирають у парламенті на один рік і протягом цього періоду парламент не має змоги його достроково відправити у відставку. У цій країні також немає самостійної посади прем'єр-міністра, внаслідок чого президент країни є фактичним главою виконавчої влади і тим самим формально є подібним до президента в межах президентської республіки.

Базовими країнами, щодо яких ми будемо здійснювати аналіз інституту президента, ми свідомо обрали США та республіки Західної Європи. Це зумовлено як можливістю отримати вичерпну нормативно-правову інформацію про даний інститут у зазначених країнах, так і тим, що діючі моделі власне цих країн були обрані більшістю країн світу в якості взірців для формування наступних національних конструкцій. За таким алгоритмом пішли і країни колишнього Радянського Союзу, включаючи і Україну. В нашому аналізі ми з'ясуємо такі положення: функції президента як глави держави; взаємовідносини президента та уряду; право законодавчої ініціативи; право вето; право на проведення референдумів та умови дострокової відставки; питання наступності у разі дострокової відставки.

Вимоги до кандидатів на посаду президента. Кандидат на посаду президента повинен бути громадянином власної країни. Конституція Греції передбачає додаткову вимогу для кандидата:

⁹ Political system of the World. / Ed by. J.Denis Derbyshire & Jan Derbyshire. – N.Y., 1996, p.45.

не менше п'яти років громадянства й обов'язково батько – грецький громадянин.¹⁰ Як своєрідну форму громадянського цензу треба розглядати норму параграфу 23 Конституції Фінляндії, яка зазначає, що кандидувати на посаду президента може лише "громадянин з народження".¹¹ Подібною є норма статті 125 Конституції Португалії, в якій сказано: "...португальці за походженням" можуть кандидувати на цю посаду.¹² У Конституції Німеччини наголошено, що кандидувати на президента може кожен німець, який має право обиратися до Бундестагу.¹³

Друга вимога до кандидатів - вік. Віковий ценз зумовлений високим суспільним авторитетом цієї посади. Претендент повинен мати досвід і власну позицію щодо суспільних проблем. Крім того, віковий ценз дає змогу суспільству верифікувати кандидата, його властивості та здібності, які краще виявляються у зрілої людини. Мінімальний віковий ценз становить 35 років, максимальний – 50. Щодо обмежень, то варто звернути увагу на положення Конституції Австрії, де "...права бути обраним позбавлені члени імператорських домів або родин, які коли-небудь належали до них".¹⁴

Президентом США може бути лише громадянин за народженням, тобто натуралізований громадянин, який народився поза межами США, не може претендувати на цю посаду¹⁵. Віковий ценз складає 35 років. Також передбачено додаткову вимогу: кандидат у президенти до моменту свого кандидування має мешкати протягом 14 років у Сполучених Штатах (параграф 4, розділ 1, стаття 2)¹⁶.

Як ми вже зазначали, однією з головних особливостей президентської форми правління є обов'язковість виборів

¹⁰ Конституція Греції // Конституції государств Европейского Союза, с. 257

¹¹ Конституция Финляндии // Конституции государств Европейского Союза, с. 616.

¹² Конституция Португальской Республики // Конституции государств Европейского Союза, с. 554.

¹³ Основной закон Федеративной Республики Германии // Конституции государств Европейского Союза, с. 197.

¹⁴ Конституция Австрийской Республики // Конституции государств Европейского Союза, с.47.

¹⁵ У зв'язку з обранням А.Шварцнегера губернатором штату Каліфорнія від Республіканської партії у пресі почали обговорювати питання про доцільність дії цієї норми Конституції і про можливість її зміни. Це пов'язано із тим, що А.Шварцнегер народився у Австрії і тому не може претендувати на посаду президента.

¹⁶ Далі цитую за текстом Конституції США. Див.: [http:// www.ukrpravo. com/ Foreign/const am ua.shtml](http://www.ukrpravo.com/Foreign/const%20am%20ua.shtml)

президента на загальних виборах. Процедура обрання Президента США прописана в Конституції (параграф 2, розділ 1, стаття II), додаткові положення щодо процедури обрання регулюються поправками XII та XIV до Конституції.

У межах напівпрезидентської форми правління президентів обирають шляхом загальних, прямих виборів. Передбачається, що для перемоги у першому турі треба набрати більше 50 % голосів виборців. Якщо жоден не набирає потрібної частки, то проводять другий тур, де для перемоги необхідно набрати відносну більшість голосів. Особливі норми регулювання виборів президента діють у Фінляндії. По-перше, Конституція згідно з параграфом 23 –b передбачає : якщо у другому турі обидва кандидати наберуть однакову кількість голосів, та переможця визначають жеребкуванням. По-друге, згідно з тим самим параграфом, якщо буде висунуто лише одного кандидата на посаду президента, то він стає ним без виборів.¹⁷

Вибори президентів за парламентської форми правління відбуваються шляхом: загальних, прямих виборів; виборів у парламенті та на спеціальному засіданні парламентів. Загальні і прямі вибори передбачені в Австрії та Ірландії. В Австрії обраним вважається кандидат, який отримує більше половини усіх визнаних дійсними голосів. Якщо ніхто не отримав більшості голосів, то треба проводити другий тур, у якому беруть участь два кандидати. Для перемоги одному з них потрібно набрати відносну більшість. Особливою нормою є те, що згідно зі статтею 60, пункту 2 кожна з груп виборців, які висунули двох кандидатів, що пройшли до другого туру, у цьому другому турі має право замінити свого кандидата на іншого.¹⁸ Коли лише один кандидат претендуватиме на посаду президента, тоді вибори потрібно проводити згідно зі статтею 60, пункту 1 у формі голосування "за" або "проти".¹⁹ В Ірландії вибори президента відбуваються за пропорційною системою з використанням єдиного перехідного голосу.²⁰ Конституція Ірландії передбачає, подібно як і у Фінляндії, проголошення єдиного кандидата президентом без

¹⁷ Конституція Финляндии // Конституции государств Европейского Союза, с. 616.

¹⁸ Конституция Австрийской Республики // Конституции государств Европейского Союза, с. 46-47.

¹⁹ Там же, с. 46.

²⁰ Конституция Ирландии // Конституции государств Европейского Союза, с. 327.

виборів, якщо не було інших кандидатур.²¹ В історії Ірландії було п'ять таких випадків.²²

Вибори президентів у парламентах відбуваються у Греції, Італії та Швейцарії. У Греції президента обирають на спеціальному засіданні парламенту відкритим голосуванням. Для обрання одному з кандидатів на цю посаду треба отримати більшість у двох третин голосів від загальної кількості депутатів парламенту. У разі необрання у першому турі допускається ще два тури голосування. У третьому турі для перемоги одному з кандидатів потрібно буде набрати більшість – три п'ятих голосів депутатів парламенту. Якщо і під час третього туру президента країни не оберуть, то у Конституції передбачено розпуск парламенту і проведення дострокових парламентських виборів. Новообраний парламент шляхом відкритого голосування більшістю, тобто три п'ятих від усієї кількості депутатів, повинен обрати президента. Якщо не обрали, то проводиться наступний тур, у якому переможцю треба набрати абсолютну більшість голосів депутатів. Допускається ще один тур виборів, коли для перемоги треба отримати вже відносну більшість голосів.²³ У лютому 2005 р. в парламенті Греції було обрано нового Президента цієї країни. Став ним 75-річний колишній міністр закордонних справ Карлос Папоуліс, представник Загальногрецького соціалістичного руху (ПАСОК). За нього вже в першому турі проголосувало 279 депутатів з 300.

У Швейцарії президента Федерації обирають з членів Ради Федерації (уряду) одночасно з віце-президентом на спільному засіданні обох палат парламенту країни. Президентом обирається член Ради, який у попередньому році виконував обов'язки віце-президента. Конституція забороняє переобирати діючого президента на наступний рік.²⁴ Для обрання необхідна підтримка відносної більшості парламентарів. Водночас та сама особа може обиратися президентом держави парламентами різних скликань.

Президента республіки Італія обирають на спільному засіданні палат парламенту, до участі в якому запрошують представників від областей – по три з кожної області, а Валле д'Аоста має бути представлена лише одним делегатом. До делегації кожного

²¹ Там же, с. 328.

²² *Goduń T., Cygnarowski M., Dudek S., Iwaniszek P.* Leksikon Systemow Politycznych.- W., 2003, s.152.

²³ Конституція Греції // Конституції государств Европейского Союза.- С. 257.

²⁴ *Konstytucje Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z 18 kwietnia 1999.- W., 2000, s. 95.*

регіону повинен входити представник найбільшої регіональної меншості. Кількість делегатів від областей є формальною або символічною, тому що обидві палати становлять разом 945 депутатів, а делегати від областей – всього 58. Ми вважаємо, що вибори президента Італії відбуваються у парламенті. Вибори відбуваються таємним голосуванням. У перших трьох турах треба для перемоги набрати дві третини голосів, починаючи з четвертого туру – достатньо абсолютної більшості²⁵. Найбільша кількість турів була потрібна у 1971 р. для обрання президента Дж. Леоне – 23 тури.

Особлива процедура обрання президента існує у Федеративній республіці Німеччині, де скликається спеціальне засідання Федеральних зборів. Вони складаються з депутатів лише нижньої палати – Бундестагу та однакової кількості членів, обраних народними представництвами земель на засадах пропорційності. Вибори серед кандидатів на посаду президента відбуваються без обговорення. Обраним вважається кандидат, який отримав абсолютну більшість голосів членів Федеральних зборів. Якщо протягом двох турів не буде обрано жодного кандидата, то проводиться третій тур, у якому достатньо набрати відносну більшість голосів.²⁶ Федеральний президент з моменту обрання припиняє свою участь у політичній партії, якщо він був її членом до виборів.

Термін президентських повноважень переважно довший, ніж повноваження парламенту. Ця обставина дає змогу президентам забезпечувати стабільність і наступність влади у власних країнах. Виняток становить Швейцарія, де термін президентства – один рік. У Франції протягом значного періоду (з 1958 до 2000 р.) термін президентства становив сім років. Внаслідок рішення референдуму від 24 вересня 2000 р. цей термін зменшили до п'яти років. Ця норма поширюється вже на президента, який був обраний у 2002 р. (Ж.Ширак був переобраний повторно).

Для офіційного визнання тієї або іншої особи кандидатом на посаду президента країни необхідно: у Франції мати підтримку 500 кваліфікованих виборців, до яких належать члени Парламенту, депутати регіональних рад, члени ради Парижа тощо; у Фінляндії таке право мають політичні партії, які на попередніх парламентських виборах провели до парламенту

²⁵ Конституція Італьянської Республіки // Конституції государств Европейского Союза, с. 436.

²⁶ Конституція Федеративной Республіки Германии // Конституції государств Европейского Союза, с. 197.

принаймні одного депутата або 20 тис. виборців; у Португалії – групи виборців мінімально 7 500 і максимально 15 000 виборців; в Австрії таке право мають як мінімум п'ять депутатів парламенту, або шість тисяч виборців; в Ірландії висувати має право група з 20 діючих депутатів парламенту однієї з палат або ради не менш ніж чотирьох адміністративних графств.

В абсолютній більшості країн діють конституційні норми, де зазначено, що займати посаду президента можна не більше ніж два терміни підряд. В Італії та Франції у конституції немає норми обмеження кількості перебувань на посаді президента, (вважаємо, що таких термінів може бути більше ніж два). Можливо, після зменшення терміну президентства у Франції буде запроваджено обмеження кількості переобрань на посаду президента. У Конституції Португалії передбачено особливу ситуацію, якої немає в інших європейських країнах, – заборонено обирати на посаду президента ту саму особу тричі підряд, але не заборонено цій самій особі після двох термінів президентства і п'яти років перерви третій раз претендувати і навіть бути обраною.²⁷

Згідно з XXII поправкою до Конституції США, прийнятою у 1951 році, ніхто не має права бути обраним на посаду президента більше ніж два рази, а той, хто був президентом або виконував його функції під час президентства іншої особи, не може бути обраним на цю посаду більше ніж один раз. Дана норма була прийнята, безсумнівно, у зв'язку із ситуацією, яка склалася у США за часів президентства Ф.Д.Рузвельта. Він єдиний серед всіх президентів був обраний на найвищу державну посаду чотири рази. У 1932 р. він був перший раз обраний Президентом США, повторно був переобраний у 1936 році. Традиція двох термінів була перервана у 1940 р., хоча ще у 1937 р. Ф.Д.Рузвельт задекларував, що має „велике бажання 20 січня 1941 р. залишити стіл та крісло Білого Дому”. Однак у 1939 р. в Європі розпочалась Друга світова війна і під впливом/рекомендацією/тиском рішення з'їзду Демократичної партії у липні 1940 р. він погодився на третє обрання. Незважаючи на активну пропагандистську кампанію, яку проводила Республіканська партія під гаслом „Ні третьому терміну”, Ф.Д.Рузвельт виграв у свого конкурента майже 5 млн. голосів, або 9,9 %. У 1944 р. напередодні перемоги союзників у війні він так само легко виграв президентські вибори із перевагою

²⁷ Конституция Португальской Республики // Конституции государств Европейского Союза, с. 554.

більше ніж у 3,5 млн. голосів (7,5%).²⁸ Протягом усього четвертого терміну він хворів і трохи менше ніж через три місяці після своєї інаугурації помер. Віддаючи честь Ф.Д.Рузвельту як великій людині і великому президенту, американське суспільство після його смерті активно обговорювало питання допустимості більше ніж двох термінів президентства. У свій час А. Грант у 1876 р. та В. Вільсон у 1920 р. піднімали питання свого обрання на третій термін, але партійні з'їзди не погодились із цією ідеєю. Важливим аргументом була відмова першого президента США Дж.Вашингтона у 1797 р. від третього терміну, що трактувалось усіма як прецедент, або як традиція. Прийняття XXII поправки визначило конституційний характер даної заборони.

Посада президента як найвища державна посада несумісна з будь-якою іншою посадою. В Ірландії та Німеччині ця норма дещо відкоригована. В Ірландії не можна займати посаду, за яку платять гроші, у Німеччині, поряд із заборонаю займати оплачувану посаду, не дозволено проводити комерційну або професійну діяльність, входити до складу керівництва, спостережних рад, які мають на меті отримання прибутку.²⁹ Тобто у цих двох країнах президенти гіпотетично можуть працювати, очолювати громадську організацію або якусь іншу громадську ініціативу, не отримуючи винагороди за свою діяльність.

Права та обов'язки президентів. США властивий класичний спосіб поділу влад, коли Конгрес здійснює законодавчу владу, президент – виконавчу і суд – судову. Принцип поділу визначається зокрема тим, що і президент, і Конгрес обираються на загальнонародних виборах, внаслідок чого вони мають однакову політичну вагу, представляючи цілий народ США. Існує цілковита заборона поєднання функцій у структурах виконавчої та законодавчої влади. Президент не має права вносити законодавчі ініціативи і достроково розпустити парламент, але одночасно він не несе політичної відповідальності перед Конгресом. Президент може виступити з законодавчою ініціативою, але вже через депутатів. Президент зобов'язаний виконувати закони, прийняті Конгресом.

Президент США є головою виконавчої влади у країні, призначає вищих державних урядовців за згодою Сенату. Йому

²⁸ The American presidency: origins and development, 1776 -2002 / Ed by. Sidney M. Milkis, Michael Nelson. – Washington, 2003, p.296-297.

²⁹ Основной закон Федеративной Республики Германии // Конституции государств Европейского Союза, с.198.

належить право визначення обов'язків для всіх членів уряду, він також стежить за сумлінним виконанням ними законів та посадових обов'язків. Згода Сенату також потрібна Президенту для призначення послів, інших повноважних представників, консулів, суддів Верховного Суду. Також згода Сенату у кількості двох третин присутніх є необхідною для ратифікації міждержавних договорів, які укладає президент. Президент є головнокомандувачем збройних сил і флоту США, а також народної міліції окремих штатів у окремих випадках. Президент має періодично повідомляти Конгрес про стан Союзу і подавати на розгляд Конгресу заходи, які він вважає за потрібні і доцільні. У надзвичайних випадках він може скликати обидві палати або котрусь палату, а у випадку незгоди між ними щодо часу закінчення сесії він може сам відкласти сесію на час, який вважатиме доцільним.

У системі взаємовідносин гілок влади важливу роль відіграє система стримувань та противаг, яка передбачає, що кожен законопроект, ухвалений Палатою представників і сенатом, до того, як стане законом, має бути переданий Президентові США. Якщо він його підписує – тоді документ набуває сили закону, у разі відхилення він повертається до тієї палати, яка подала цей законопроект. Для подолання вето необхідно, щоб за законопроект послідовно проголосували дві третини обох палат.

Головними завданнями у діяльності Президента США, на думку М.Нельсона, виступають: політичні питання, політичні цілі та виконання щоденних робочих обов'язків³⁰. Слід підкреслити, що Президенту США підкоряється не лише уряд, але і його власна адміністрація -- виконавчий офіс (Executive Office of the President). За часів президентства Д.Буша-старшого в адміністрації працювало 1727 чоловік, а на початку президентства Б.Клінтона – 1617 чоловік при бюджеті 100 млн. доларів.³¹

Конгрес може достроково припинити повноваження Президента США внаслідок процедури імпічменту (impeachment - оскарження англ.). Цей термін в англосаксонських країнах, в тому числі і США, використовується щодо означення спеціальної процедури оскарження осіб, які займають найвищі державні посади у державі. США запровадили до своєї Конституції положення про процедуру імпічменту у 1789 році. Згідно з

³⁰ The American presidency : origins and development, 1776 -2002 / Sidney M. Milkis, Michael Nelson, p.39.

³¹ Ibid., p.38.

параграфом 6 розділу 3, статі I Конституції право імпічменту належить виключно до компетенції Сенату. Важливо підкреслити, що процедура імпічменту трактується в Конституції як універсальна для всіх вищих державних урядовців, а не лише щодо одного президента. Оскільки головою Сенату згідно з Конституцією є віце-президент, то під час розгляду процедури імпічменту Президента США головувати має голова Верховного Суду. Важливою щодо процедури імпічменту є також норма параграфу 7 розділу 3, статті I, яка визначає, що у випадках імпічменту присуд не може перевищувати такого покарання, як усунення з посади і позбавлення права обіймати будь-яку почесну, громадську чи платну посаду в Сполучених Штатах. Одночасно констатується, що піддану імпічменту особу не звільняють від обвинувачення, судового розгляду, присуду і кари згідно з законом. Підставою для запровадження процедури імпічменту щодо президента, як і щодо інших вищих державних урядовців, можуть бути : державна зрада, хабарництво та інші тяжкі злочини і провини.

В історії США процедура попередньо застосовувалась лише один раз у 1868 р. щодо Президента А.Джонсона, але під час голосування у Сенаті для позитивного рішення не вистачило лише одного голосу. Успішною в певному сенсі вона виявилася стосовно 37 президента – Р.Ніксона. На наш погляд ситуація, у якій опинився цей політик, є надзвичайно повчальною не лише для інших президентів, але і для політичних середовищ багатьох країн, де питання „адміністративного ресурсу” відноситься не лише до теоретико-методологічних. Тому зупинимось дещо детальніше на розгляді перебігу подій, які були пов'язані із процедурою імпічменту Р.Ніксона.

Річард Ніксон народився у 1913 році (помер у 1994 р.). Отримав юридичну освіту. Після повернення з армії, по закінченні Другої світової війни, у 1946 р. йому було запропоновано спробувати себе в політиці під час виборів до Палати представників Конгресу. Він виграв вибори, а у 1950 р. був обраний до Сенату від штату Каліфорнія і вже у 1952 р. став віце-президентом США при президенті генералові Д.Ейзенхауєрові. Він був віце-президентом під час двох термінів президентства Ейзенхауєра. У 1960 р. Р.Ніксон виграв первібори і став кандидатом в президенти США від Республіканської партії. Програвши своєму опоненту Д.Ф.Кеннеді у телевізійних дебатах, він програв і вибори. У 1968 р. Р.Ніксон нарешті виграв президентські вибори, виграв і повторні вибори у 1972 році. Власне у цьому році і відбуваються події, які згодом

спровокували гучний скандал, що став підставою для впровадження процедури імпичменту. Скандал був пов'язаний із встановленням підслуховуючої апаратури у приміщенні комітету Демократичної партії, який знаходився у комплексі готелю Watergate у Вашингтоні. 17 червня було затримано п'ятеро осіб під час незаконного проникнення та встановлення шпигунської апаратури в офісі. Люди мали посвідчення працівників ЦРУ. Р.Ніксон сприяв тому, щоб скандал не став публічним і був локалізований. Однак у 1973 р. інформація про події у готелі Уотергейт стала надбанням громадськості, відповідно вийшла на поверхню і роль у замовчуванні злочину адміністрації президента. Була створена спеціальна комісія обох палат, яка встановила, що Президент віддав розпорядження записувати з допомогою спеціальної апаратури усі засідання з консультантами в Овальному кабінеті Білого Дому. На вимогу надання усіх записів Р. Ніксон спочатку надав не всі, проте з часом був змушений виконати вимогу. Але виявилось, що частина записів на плівках пропала/ була стерта. Незалежно від цього наявні в розпорядженні Комісії матеріали свідчили про дотичність Білого Дому до подій, що стало підставою запровадження Конгресом процедури імпичменту. В цій ситуації 9 серпня 1974 р. Р. Ніксон виголосив надзвичайно драматичну промову до народу США, у якій оголосив про своє „добровільне” рішення піти з посади Президента США.³² Домінуючою аргументацією щодо необхідності як проведення самої процедури, так і прийняття рішення була не особиста доля Р.Ніксона, а потреба/вимога зберегти довіру громадян до інституту президента в країні. Дана подія та спосіб її розв'язання увійшли у скарбницю політичної демократичної культури як США, так і всіх країн, які прийнято не лише називати демократичними.

У випадку усунення президента США з посади або його смерті, зречення чи неспроможності чинити владу і виконувати обов'язки, пов'язані з цією посадою, обов'язки Президента має перебрати Віце-президент. Власне внаслідок дії даної норми Конституції президентом стали Г.Трумен після смерті Ф.Д.Рузвельта у 1945 р. та Г.Форд після того, як склав свої повноваження Р.Ніксон у 1974 році.

За парламентської і напівпрезидентської форм правління, як ми вже зазначали, немає поділу влад між парламентом та урядом, проте передбачено поділ повноважень між законодавчою та

³² The American presidency : origins and development, 1776 -2002 / Sidney M. Milkis, Michael Nelson. – Washington, 2003, p. 333-337.

виконавчою владами. Оскільки законодавча влада представлена парламентом, а виконавча -- урядом, то виникає питання про місце і роль посади президента за цих форм правління. Особливість президентської форми правління полягає у цілковитій приналежності президенту виконавчої влади, а за напівпрезидентської форми правління – у розділеній виконавчій владі між президентом і прем'єр-міністром. Тому хочемо з'ясувати обсяг повноважень посади президента щодо виконавчої влади у змішаній і парламентській формах правління.

У Франції президент є главою уряду, він головує на засіданнях Ради міністрів (стаття 9); призначає прем'єр-міністра, припиняє виконання ним функцій на підставі його заяви про відставку уряду, з подання прем'єр-міністра призначає інших членів уряду та припиняє їхні повноваження (стаття 8). Президент може впливати на рішення уряду, оскільки він підписує ордонанси та декрети, які приймає уряд. Він має право звертатися з посланнями до обох палат Національних зборів, призначати трьох членів Конституційної ради з дев'яти, та Голову Конституційної ради, його голос є вирішальним тоді, коли голоси поділені порівну.

Вагомість посади президента виявляється у праві накладати вето на рішення парламенту; наявність права скеровувати на референдум будь-який законопроект щодо організації державної влади, щодо реформ, які пов'язані з економічною та соціальною політикою, публічними службами; права розпустити Національні збори, проконсультувавшись з прем'єр-міністром і головами палат. На підставі статті 16 Конституції президент має право проголошувати у країні надзвичайний стан. Підставою для такого рішення повинна бути значна та безпосередня загроза для інститутів Республіки, незалежності нації, цілісності її території, коли нормальне функціонування конституційних публічних органів припинено. Для запровадження цього стану президент повинен провести консультації з прем'єр-міністром, головами палат і Конституційною радою.³³ Президент не має права заміщати прем'єр-міністра, хоча прем'єр-міністр має право заміщати президента на засіданнях рад і комітетів, які той очолює, враховуючи засідання Ради міністрів. Низка актів президента підлягає обов'язковій контрасигнації з боку прем'єр-міністра або відповідних міністрів. До особливої сфери президентської компетенції належать питання оборони та міжнародних відносин.

³³ Конституция Французской Республики // Конституции государств Европейского Союза, с. 668.

Президент є главою збройних сил, очолює засідання вищих рад і комітетів національної оборони. Прем'єр-міністр відповідає за стан національної оборони. Тобто президент самостійно не може приймати рішень з питань національної безпеки, хоча він виступає гарантом національної незалежності та цілісності держави. Проте він має значні можливості для діяльності у цій сфері. Підтвердженням цьому було рішення Президента Шарля де Голля від 10 березня 1967 р. про вихід Франції з військової структури НАТО. У міжнародній сфері президент згідно зі статтею 52 Конституції веде переговори щодо підготовки і наступного підписання міжнародних договорів. Його повинні обов'язково інформувати про всі переговори стосовно укладення будь-якої міжнародної угоди.³⁴ Він відповідає за дотримання країною міжнародних угод, акредитує послів і надзвичайних посланців до іноземних країн, іноземні послы та вповноважені представники акредитуються при ньому.

Також важливим положенням є норма статті 5 Конституції, згідно з якою президент забезпечує своїм арбітражем нормальне функціонування публічної влади. Цю норму можна сприймати як право політичного арбітражу, тому що немає інших норм, які б уточнювали це положення.

Окрім того, у Франції президент: спостерігає за дотриманням Конституції країни; забезпечує наступність влади у державі; призначає на цивільні та військові державні посади; має право помилувати та нагороджувати.³⁵

Президент Республіки згідно зі статтею 68 несе відповідальність за дії, вчинені ним при виконанні своїх обов'язків, лише у випадку державної зради. Звинувачення йому можуть висунути одночасно дві палати, які мають прийняти ідентичне рішення відкритим голосуванням абсолютною більшістю голосів своїх членів. Право притягати до відповідальності президента має Висока палата правосуддя.³⁶ У випадку визнання провини або вакантності посади президента з будь-якої причини його обов'язки тимчасово повинен виконувати голова Сенату.

Виконавча влада президента та прем'єр-міністра взаємозалежні, тому реалізація конституційних повноважень залежить від партійного складу парламенту. До 1984 р. зберігалася відповідність щодо партійної приналежності

³⁴ Конституция Французской Республики // Конституции государств Европейского Союза, с.676.

³⁵ Там же, с. 666-669.

³⁶ Там же, с. 679.

президента, прем'єр-міністра та більшості у парламенті. За такої конфігурації президент Республіки мав значно більші можливості впливу на політичне життя країни. У 1986 р. президент Ф.Міттеран, обраний від Соціалістичної партії, змушений був призначити прем'єр-міністром Ж.Ширака як представника опозиційної щодо своєї партії, який спирався на парламентську більшість, – така ситуація отримала відповідну назву: принцип когабітації. За таких умов послаблюється значимість посади президента і зростає сила прем'єр-міністра. Як зазначає Джованні Сарторі, "...французька напівпрезидентська форма правління є дійсно змішаною системою (виділено – Дж.Сарторі), що ґрунтується на гнучкій подвійній владній структурі, тобто "двоголовій" виконавчій владі, чия "перша голова" змінюється (коливається) при зміні комбінацій більшості. При об'єднаній більшості президент явно переважає прем'єр-міністра і конституцію... і навпаки, при розколотій більшості прем'єр-міністра підтримує його власна більшість у парламенті, яка дає йому перевагу, до того ж офіційна конституція (що записано у її положеннях) підтримує його вимогу на управління, оскільки це його власне право".³⁷

У Фінляндії президент: повинен чесно та ретельно дотримуватись і охороняти Конституцію та закони країни; докладати усіх зусиль для сприяння успіхів народу Фінляндії. Президент лише номінує кандидата на посаду прем'єр-міністра на підставі попередніх своїх розмов із головою парламенту, керівниками парламентських груп у парламенті та враховуючи результати міжпартійних переговорів щодо формування уряду. Членів уряду президент призначає на підставі пропозицій парламентських фракцій. Звільняє членів уряду президент на підставі їхньої особистої заяви або без заяви, якщо вони не користуються довірою парламенту, також він може звільнити члена уряду за ініціативою прем'єр-міністра. На відміну від президента Франції, президент Фінляндії не головує на засіданнях уряду постійно, це право належить прем'єр-міністру. Згідно з параграфом 39, він має право головувати на засіданні Державної ради лише тоді, коли розглядають питання, які належать до його компетенції. Президент приймає рішення на засіданні уряду на підставі доповіді міністра, до компетенції якого входить розглядуване питання. Всі рішення президента повинні бути контрасигновані. Державна рада (уряд) повинні втілювати у життя

³⁷ Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія, с. 118-119.

рішення президента.³⁸ Виконуючи загальний контроль за управлінням державою, президент має право вимагати, щоб йому надавали інформацію від глав відомств та їх керівних органів, може призначати ревізію їх діяльності.

До компетенції президента належить скликання парламенту на позачергові сесії, відкриття парламентських сесій. Президент має право за пропозицією прем'єр-міністра, заслухавши думку голови парламенту і парламентських фракцій, достроково розпустити парламент та призначити нові вибори. У певних випадках, стосовно визначених сфер, президент має право видавати постанови, зміст яких не повинен суперечити прийнятим законам.

Президент є Верховним головнокомандувачем збройними силами, хоча під час війни може передавати це право іншій особі. Рішення президента з питань національної оборони та стосовно призначень на військові посади не підлягають загальним нормам контрасигнації, а регулюються особливими постановами.

Президент визначає відносини Фінляндії з іншими державами, підписані ним угоди підлягають ратифікації. Він призначає послів та акредитує повноважних іноземних представників.

Президент також призначає Канцлера юстиції, членів Вищого суду, вищих державних чиновників. Має право надавати громадянство особам, які є громадянами іншої країни і одночасно позбавляти громадянства; має право помилувати та пом'якшувати вироки.

Якщо Канцлер юстиції або уряд вважають, що президент винний у державній зраді, то вони повинні повідомити про це парламент. Рішення про початок карної справи парламент приймає трьома четвертими від поданих голосів. Справу повинні розглядати у Верховному суді. На час розгляду справи проти президента він повинен утриматись від виконання своїх обов'язків.³⁹ Якщо президент Фінляндії не може виконувати свої обов'язки, то його повноваження передаються прем'єр-міністрові країни.

Можливості, надані президентові Фінляндії конституцією, можуть дещо збільшуватись або зменшуватись у зв'язку зі значною партійною фрагментацією парламенту та коаліційним складом урядів. У VI розділі "Основні моделі коаліційної політики та стабільність коаліційних урядів держав Західної Європи" ми

³⁸ Конституция Финляндии // Конституции государств Европейского Союза, с. 619.

³⁹ Там же, с.620-621.

додатково розглянемо питання про низький рівень стабільності коаліційних урядів Фінляндії. Роль президента Фінляндії у формуванні коаліційного уряду, на думку Галахера, Мейра та Лейвера, є найважливішою функцією серед президентських функцій і визначальною за своїм політичним значенням.⁴⁰ За цих умов реальна роль президента Фінляндії має тенденцію до часткового збільшення і залежить також від його особистих властивостей.

Президент Португалії представляє Республіку і зобов'язаний забезпечувати національну незалежність; єдність держави та нормальне функціонування демократичних інститутів.

Президент призначає прем'єр-міністра після консультацій з політичними партіями, представленими в Асамблеї Республіки, враховуючи результати виборів. Членів уряду призначає президент на підставі подання прем'єр-міністра. Уряд несе однакову відповідальність перед президентом і перед парламентом. Президент має право відправити у відставку уряд на підставі статті 198, пункту другого тоді, коли це потрібно для забезпечення нормального функціонування демократичних інститутів, попередньо заслухавши думку Державної ради⁴¹, та тоді, коли уряд втратив підтримку парламенту. Звільнити членів уряду від їхніх обов'язків президент має право лише за пропозицією прем'єр-міністра. Уряд повинен керувати загальною політикою країни, тому його трактують як вищий орган державної адміністрації. Президент має право головувати на засіданні уряду лише на підставі особистого прохання прем'єр-міністра.⁴² Більшість актів президента вимагають контрастигації уряду, у разі відсутності контрастигації рішення вважається недійсним. Він повинен підписувати усі декрети уряду, відсутність підпису президента визначає неправомірність цього документа.

Президент Португалії відповідно до норм виборчого закону призначає дату виборів, скликає парламент на позачергове засідання, має право розпустити Асамблею Республіки, заслухавши попередньо думку представлених у ній партій та Державної ради. Має право скеровувати послання до парламенту. До його компетенції належить право промульгації декретів, прийнятих Асамблеєю Республіки, або накладення на них вето. Для подолання вето парламент повинен повторно проголосувати

⁴⁰ *Gallagher M., Laver M., Mair P.* Representative Government in West Europe, p.179.

⁴¹ Конституція Португальської Республіки // Конституції государств Европейского Союза, с.573.

⁴² Там же, с. 557.

той самий декрет абсолютною більшістю голосів. Президент має також право звертатися до Конституційного суду щодо відповідності законів, які приймає парламент. Президент головує на засіданнях Державної ради – політичного дорадчого органу при президентові.

До безпосередніх повноважень Президента належать також функції Верховного головнокомандувача збройними силами та головування у Вищій раді національної оборони, яка згідно зі статтею 274 Конституції є спеціалізованим консультативним органом з питань, які належать до національної оборони, організації, діяльності та дисципліни збройних сил. Керівника Генерального штабу президент призначає на підставі пропозиції уряду. Інші призначення у збройних силах президент виконує на основі пропозицій відповідних посадових осіб.

У сфері міжнародних відносин до компетенції президента належить призначення послів і надзвичайних повноважних представників на підставі пропозиції уряду. При президенті акредитуються іноземні дипломатичні представники. Він має право ратифікувати міжнародні угоди, оголошувати війну та укладати мир за пропозицією уряду. На підставі статті 139 та 278 він має право вето щодо міжнародних договорів, відправляючи їх на перевірку до Конституційного суду стосовно конституційності.

До інших його обов'язків належать призначення вищих державних службовців та нагородження згідно з законом і виконання функцій великого магістра почесних португальських орденів.⁴³ Він може відмінити та пом'якшувати міри покарань, заслухавши попередньо думку уряду.

Президент не має права самостійно оголошувати референдум. Референдум відбувається на підставі рішення президента відповідно до пропозиції парламенту або уряду. Всі пропозиції з проведення референдуму передбачають обов'язкову попередню перевірку конституційності та законності пропозицій, які виносяться на референдум. Якщо президент відмовився підтримувати проведення референдуму, то питання, які планували винести на референдум, не можна виносити на референдум протягом дії актуальної сесії парламенту.⁴⁴ Крім того, президент має право публічно коментувати надзвичайні випадки з життя країни.⁴⁵

⁴³ Конституция Португальской Республики // Конституции государств Европейского Союза, с.554 – 559.

⁴⁴ Там же, с.552-553.

⁴⁵ Там же, с.557.

Президент Республіки не має права покидати національну територію без згоди Асамблеї Республіки, якщо вона не засідає, то за згодою Постійної комісії. Виїзд за межі території держави без попередньої згоди парламенту на термін, довший ніж п'ять днів, згідно зі статтею 132 Конституції призводить до втрати ним своєї посади.⁴⁶

За злочини, пов'язані з виконанням президентом своїх обов'язків, він відповідає перед Верховним судом. Право ініціювати відкриття справи належить одній п'ятій депутатів, рішення приймає дві третини повноважних депутатів. Засудження призводить до втрати посади і неможливості переобрання надалі. За злочини, непов'язані з виконанням своїх обов'язків, президент повинен відповідати після завершення своїх повноважень. Якщо діючий президент нездатний виконувати свої обов'язки, то тимчасово функції президента повинен виконувати голова Асамблеї Республіки.⁴⁷

У країнах із парламентською формою правління до головних функцій посади президента належать: представлення країни на міжнародній арені та підписання від імені держави різних міжнародних угод; акредитація та прийняття послів; призначення та звільнення державних службовців, а також офіцерів, призначення та звільнення за пропозицією глави уряду членів уряду, офіційне представлення контрасигнованих законів. За основу ми взяли перелік повноважень президента ФРН, який також повинен присвятити усі свої сили благу німецького народу, примножувати його надбання, оберігати його від шкоди, дотримуватись та оберігати Основний закон, закони держави, чесно виконувати свої обов'язки, бути справедливим щодо кожного громадянина.⁴⁸ Президент вносить кандидатуру канцлера для обрання на засідання Бундестагу. До інших обов'язків президента входить нагородження урядовими нагородами та відзнаками. Для дієздатності розпоряджень Федерального президента їх повинен контрасигнувати канцлер або компетентний федеральний міністр.

В Австрії президент має право визначати та присвоювати професійні звання; визнавати позашлюбних дітей на прохання батьків; призначати консульських представників Республіки за кордоном держави; надавати почесні права, виняткові пільги на

⁴⁶ Конституція Португальської Республіки // Конституції государств Европейского Союза, с.555-556.

⁴⁷ Там же, с.556.

⁴⁸ Основной закон Федеративной Республіки Германии // Конституции государств Европейского Союза., с.198.

надбавки до пенсій. Згідно зі статтею 67, усі дії, на які вповноважений Федеральний президент, повинні виконуватися "...на підставі пропозицій Федерального уряду або вповноваженого федерального міністра".⁴⁹ Президент Австрії призначає канцлера, а за його пропозицією міністрів уряду. Відставку членів уряду проводить Федеральний канцлер самостійно. Відставку уряду призначає парламент.

У Греції президент зобов'язаний оберігати Конституцію та закони держави, турбуватися про їх належне виконання, захищати національну незалежність і цілісність країни, оберігати права та свободи греків, слугувати загальним інтересам і прогресу грецького народу.⁵⁰ Має право представляти країну на міжнародній арені, оголошувати війну, укладати мирні угоди, договори про союз щодо економічної співпраці. Президент призначає прем'єр-міністра і за його пропозиціями призначає та звільняє членів уряду. Прем'єр-міністра призначає лідер партії, яка має абсолютну більшість у парламенті. Якщо жодна партія не має такої більшості, то президент доручає лідеру партії, яка має більшість, з'ясувати можливість формування уряду, який би мав підтримку більшості.⁵¹ Він звільняє уряд лише на підставі добровільної відставки або у разі втрати ним підтримки у парламенті. Розпускає парламент за пропозицією уряду або у випадку, якщо два склади уряду подали у відставку або їм було висловлено вотум недовіри.

Президент Греції має право вето щодо законів, прийнятих у парламенті. Для подолання вето парламенту треба набрати абсолютну більшість голосів. Він зобов'язаний видавати та друкувати закони, прийняті парламентом, сам президент має право видавати декрети, спрямовані на виконання законів. Згідно зі статтею 44, у надзвичайних ситуаціях виняткової терміновості він може за дорученням уряду видавати акти законодавчого змісту.⁵² Президент оголошує проведення референдумів з важливих національних питань на підставі рішення абсолютної більшості депутатів парламенту за пропозицією уряду.

Відносини президента Ірландії з урядом чітко окреслені вимогою статті 13, пункту 9: "Повноваження та функції, покладені на президента Конституцією, він повинен виконувати лише на

⁴⁹ Конституция Австрийской Республики // Конституции государств Европейского Союза, с.49.

⁵⁰ Конституция Греции // Конституции государств Европейского Союза, с.258.

⁵¹ Там же., с.259.

⁵² Конституция Греции // Конституции государств Европейского Союза, с.262.

підставі поради Уряду.”⁵³ Прем’єр-міністра президент призначає на підставі пропозиції Палати представників; членів уряду він призначає за порадою прем’єр-міністра та за згодою Палати представників; за пропозицією прем’єр-міністра він зобов’язаний прийняти відставку або зупинити призначення кожного члена уряду; за порадою прем’єр-міністра скликає або розпускає Палату представників. Усі закони, які приймають дві палати, щоб стати законами, повинен підписати президент, але за вимогами статті 13, пункт 3.2 “Президент зобов’язаний промудувати кожний прийнятий парламентом закон.”⁵⁴

В Ірландії президент після консультацій з Державною радою отримує право скеровувати палатам Парламенту послання або звернення з будь-якого питання державної або суспільної ваги. На підставі консультацій із Державною радою президент має право з зазначених питань звертатися з посланнями до народу у будь-який час. Однак Конституцією визначено й обмеження: всі звернення до народу попередньо повинен ухвалити уряд.⁵⁵ Як і в Португалії, президентові Ірландії під час перебування на посаді заборонено виїжджати за межі держави без згоди уряду.⁵⁶

Президента Італії офіційно проголошують Конституційним главою держави, тому він представляє національну єдність. Має право без консультацій звертатися з посланнями до обох палат,⁵⁷ промудувати закони, видавати декрети, які мають силу закону, призначати референдуми у випадках, передбачених Конституцією. Партійна система Італії багатопартійна, тому роль президента стає вагомою у процесі формування уряду, якщо врахувати, що термін повноважень президента становить сім років, а уряди Італії характеризуються значним рівнем нестабільності. Згідно з дослідженням Галахера, Мейра та Лейвера, роль президента Італії не лише у формуванні уряду, а й у політичному житті країни зіставляється з президентами у напівпрезидентських республіках.⁵⁸ За пропозицію прем’єр-міністра глава держави призначає міністрів. Президент Республіки

⁵³ Конституція Ірландії // Конституції держав Європейського Союзу, с.330.

⁵⁴ Там же, с.329.

⁵⁵ Там же, с.330.

⁵⁶ Там же, с.328.

⁵⁷ Конституція Італійської республіки // Конституції держав Європейського Союзу, с. 437.

⁵⁸ *Gallagher M., Laver M., Mair P. Representative Government in West Europe.*, p.177.

також має право розпустити обидві палати парламенту або лише одну, проконсультувавшись з головами палат.⁵⁹

У Швейцарії, згідно з Конституцією, багато традиційних обов'язків Президента передано іншим державним інститутам: право помилування – парламенту, ратифікація міжнародних угод – уряду; затвердження прийнятих законів – головам палат парламенту; прийняття рішення щодо надання громадянства країни – кантональним владам. На думку авторів праці "Політичні системи світу," у Швейцарії президентство є колективним або колегіальним і охоплює усіх представників Федеральної Ради.⁶⁰

Формально усі президенти країн, де існує парламентська форма правління, є верховними головнокомандувачами. Формально, тому що конституції чітко покладають відповідальність за питання національної оборони на прем'єр-міністрів, уряд і відповідних міністрів. У Німеччині не передбачено і формального керівництва збройними силами з боку Федерального президента.

Президенти мають право помилування, але у різній мірі. В Ірландії та Італії президенти володіють ним без інституційних або інших обмежень. В Австрії та Німеччині право помилування та пом'якшення вироку надається президентам лише у певних, визначених випадках. Президент Греції має таке право, але йому для цього треба мати пропозицію від міністра юстиції та провести консультації зі спеціальною радою, яка складається з суддів.⁶¹

Реальна політична практика здатна певною мірою коригувати права та повноваження президентів за парламентської форми правління. Показовою у цьому плані є ситуація, яка склалася у грудні 2003 р. в Італії. Президент Італії Карло Азеліо Чампі відмовився підписувати новий закон про засоби масової інформації, який би сприяв остаточному закріпленню ринку засобів масової інформації за чинним прем'єр-міністром С.Берлусконі. Згідно з Конституцією Італії, право Президента відтермінувати набуття чинності прийнятих законів є суттєво обмежене. Якщо парламент повторно проголосує за цей закон, то він автоматично повинен набути чинності. Такий випадок треба розглядати як прецедент.

Конституції усіх країн з парламентською формою правління передбачають конституційну відповідальність президентів.

⁵⁹ Конституція Італьянської республіки // Конституції держав Європейського Союзу, с.437.

⁶⁰ Political Systems of the World.- N.Y., 1996, p.44.

⁶¹ Конституція Греції // Конституції держав Європейського Союзу, с.263.

* * *

На підставі розгляду повноважень президентів ми можемо констатувати, що інститут президентства має найбільше повноважень в межах президентської республіки. У напівпрезидентських республіках конституції дають змогу президентам брати активну участь у здійсненні виконавчої влади, особливо значно вони впливають на питання оборони та міжнародні відносини. Водночас їхня позиція у системі виконавчої влади значною мірою залежить від політичного складу парламенту та партійної структури самого уряду.

У країнах з парламентською формою правління найбільший обсяг повноважень має президент Італії. У решті випадків обсяг повноважень президентів подібний, з певними перевагами в Ірландії та Греції і найменшим обсягом у Австрії, Німеччині та Швейцарії.